

שנים מקרא ואחד תרגום

[א]

מקורות וטעמים

"ואלה שמות בני ישראל" (שמות א, א)

כתב בבעל הטורים דראשי תיבות ואל"ה שמו"ת וכו' הוא ו'אדם א'שר ל'ומד ה'סדר ש'נים מ'קרא ו'אחד ת'רגום ב'קול נ'עים, י'שיר י'חיה ש'נים ר'בות א'רוכים ל'עולם (ברכות ה, ב).

ובלבוש (או"ח רפה, א) מצינו רמז דומה, וז"ל וסימנך ואל"ה שמו"ת, ו'חייב א'דם ל'קרות ה'פרשה, ש'נים מ'קרא ו'אחד ת'רגום, וזה חייבים כל בני ישראל, וכל העושה כן מאריכין לו ימיו ושנותיו.

ואכן מקור הלכה זו איתא בחז"ל בברכות (ח, א) בזה"ל אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי אמי, לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום ואפילו (במדבר לב) עטרות ודיבן, שכל המשלים פרשיותיו עם הציבור מאריכין לו ימיו ושנותיו, עכ"ל.

חובה או זכות

והנה היה מקום לטעות דוהי מעלה אשר בגינה ניתן לזכות לאריכות ימים למאן דבעי, אך אין זו חובה על כל איש אלא מאן דבעי חיי שיקרא ויזכה בכך לחיים ואילו מי שקץ בחייו שלא יקרא. אכן בספר חסידים (שא) כתב לשלול אופן זה, והביא שהיה יהודי שלא היה קורא שנים מקרא ואחד תרגום הגם שאמרו דמאריכין לו ימיו ושנותיו, כי אמר קץ אני בחיי ומדוע שאקרא, א"ל החכם האם לא אמרו כן אלא כנגד אוהבי החיים, אלא מעתה מה שנאמר אריכות ימים בכיבוד אב ואם (שמות כ, יב), ובמשקלות (דברים כה, טו) וכי בעבור זה יפטרו עמלים ומרי נפש הקצים בחייהם, עכ"ל.

הכנה לקריאת התורה

ואכן העיר הג"ר אליעזר משה הורוויץ זצ"ל בהגהותיו, מדוע נקטה הגמ' לשון זו שכל המשלים וכו', דמשמע דזוהי סיבת החיוב. וביאר זאת על פי דברי הגמ' (ברכות נה, א) דשלשה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם, מי שנותנין לו ספר תורה לקרות ואינו קורא, כוס של ברכה לברך ואינו מברך, והמנהיג עצמו ברבנות. וא"כ אם יקראו לו לתורה ולא יהיה מוכן בקריאתה כראוי ומסיבה זו ימנע מלעלות, הרי שיגרום לכך שיקצרו ימיו. ומסיבה זו תקנו שכל שבוע יכין את הקריאה.

ונמצאנו למדים בדבריו דעיקר הטעם לחיוב זה הוא כדי להיות מוכנים לקריאת התורה. וכדבריו מבואר בתרוה"ד (כג) שכתב לדון דלדברי הר"ח החיוב הוא בכדי שיהיה מוכן לקריאת התורה, ולכן חייב בכך אף ביו"ט.

כדי שיהיה בקי בתורת ה'

אך בלבוש (שם) כתב דחייבו חז"ל על כל איש מישראל שישלים הפרשה בכל שבוע עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום, כדי שיהא בקי בתורה.

קבלת התורה

ובמטה משה (תסד) כתב וז"ל ושמעתי הטעם למה צריך להשלים פרשיותיו הוא כנגד התורה שנתנה שלשה פעמים. פעם ראשון בהר סיני, שנית באוהל מועד, שלישית באר היטב (ערבות מואב). משום הכי אנו קורין כל פסוק שני פעמים, והשלישי תרגום כנגד באר היטב, ודו"ק, עכ"ל.

כחלק מתקנת קריאת התורה

ובערוה"ש (או"ח רפה, ב) כתב דזהו חלק בלתי נפרד מתקנת משה רבינו לקרא בתורה. וז"ל בוודאי בשעה שתיקן משה רבינו לקרות בתורה תיקן ג"כ תקנה זו, שכל אחד יקרא שנים מקרא ואחד תרגום, עכ"ל.

והביא דברי הלבוש הנ"ל דתיקנו כן כדי שיהא בקי בתורה, וכתב דאין זה מספיק **כמובן** [וצ"ב מדוע], אלא דהחיוב בתורה הוא בשמיעה ובלימוד, כמו שאומרים בברכת אהבה רבה **לשמוע ללמוד**. והנה השמיעה היא בשבת מס"ת כשר הכתוב כדת וכהלכה, ולכן ילמד קודם בחומש ויעלה בקודש לשמוע מס"ת. והא דצריך לקרא פעם שלישית היינו משום דאיתא בסוטה (לז, ב) כללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו באהל מועד ונשתלשו בערבות מואב, ולכן צריך ללמוד ג' פעמים אף בפסוק שאין בו תרגום כנגד אלו הג', אך במקום שיש תרגום בחרו בתרגום הפעם השלישי כדי שיבין מה שהוא לומד, והתרגום קרוב ללשון הקודש וניתן בסיני כדאמרינן בנדרים (לז, ב) ויקראו בספר תורת אלקים מפורש, מפורש זה תרגום וניתן מסיני כמבואר שם, עכ"ד.

במקום שאין לו תרגום

והנה דנו האחרונים במי שאין לו חומש עם תרגום, האם עליו לקרא המקרא פעם שלישית, או שמא ימתין עד שיבא לידו התרגום.

המשנ"ב (רפה, ו) כתב דמי שאין בידו תרגום אלא החומש לבד, יקרא פעמיים המקרא, וכשיזדמן לו התרגום יאמר. ואילו הערוה"ש (שם, יב) כתב דיקרא המקרא פעמיים וכשישיג התרגום יאמרנו, ואם אינו מצפה שיבא התרגום לידו צריך לקרא המקרא ג' פעמים לפי הטעמים שנתבארו, [והיינו לשיטתו דעיקר חיוב התרגום הינו משום שחייב לקרות ג' פעמים, ומה"ט היכא דאין לו תרגום חייב לקרות הפסוקים ג' פעמים].

ביום טוב

ויתכן נ"מ בטעמים אלו, האם ישנו חיוב לומר שנים מקרא ואחד תרגום ביו"ט, לדברי הגרא"מ הרוויץ פשוט דחובה זו נוהגת אף ביו"ט דאף בעת זו יש להכין עצמו לקריאה בתורה, ומאידך לדברי הלבוש פשוט דאינה נוהגת חובה זו אלא בשבת, שכן ע"י שיעבור על הסדר בכל שבוע יהיה בקי בתורה, ומהיכי תיתי להוסיף בקריאה ביו"ט.

אולם לדברי הערוה"ש דתיקנו כן כחלק מתקנת קריאת התורה, יש להסתפק בזה דאפשר דאף ביו"ט תיקנו כן, או שמא נימא דעיקר הטעם הוא משום לימוד התורה וכפי שהביא לשון התפילה - ללמוד וללמד, א"כ אולי ביו"ט אינו צריך שפרשיות אלו ילמד בשבתות.

וכבר בתרומת הדשן (כג) דן בשאלה זו האם ישנה חובה על כל אדם להשלים פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום אף ביום טוב בפרשיות שקורין בו. וכן הסתפק בד' פרשיות, האם איכא חובה להשלים פרשיותיו עם הציבור באלו.

וכתב דהמנהג הוא דאין משלימין, וניסה לדקדק כן מהא דרש"י פירש דברי הגמ' ישלים אדם **פרשיותיו**, היינו של כל שבת ושבת, ומשמע דווקא מה שקורין בכל שבתות השנה. אכן דחה זאת דאיכא למימר דאורחא דמילתא נקט, וה"ה מה שקורין ביום טוב דלאו כי רוכלא הוא.

וכתב דאין להוכיח מהא דכתב בהגהות מיימוניות בשם רבינו שמחה, וז"ל אף על פי שעיקר מצווה כל פרשה ופרשה עם הציבור אם לא עשה כן ישלים כולם בשמיני עצרת שבו גומרים, מדקבע היום שבו גומרים הציבור חמשה חומשי תורה בכל שנה, משמע דעיקר חיוב דאצריכו רבנן להשלים פרשיות עם הציבור, **היינו כדי שכל אחד מישראל יקרא לעצמו כל התורה מראש ועד סוף בכל שנה**, כמו שעושין הציבור, משו"ה צריך לסיים ממש באותו היום שמסיימין בו הציבור, דאע"פ שלא קרא כל השנה עממן

אחר גמר מצוות אזלינן בכוליה דוכתא, עכ"ל. וכן מלשון הרמב"ם (תפלה יג, כה) שכתב וז"ל דאע"פ שכל אדם שומע כל התורה בכל שנה בציבור, **חייב לקרותו לעצמו כל שבוע ושבוע סדר של אותו שבת עכ"ל**.

ומעתה לדבריהם אין צריך כלל להשלים פרשיות דיום טוב ודארבע פרשיות ומוספין אחרים, שהרי השלימן כל אחת בזמנה בשבת.

אולם כתב דכל זה אינו אלא לדברי רבינו שמחה דאיירי בשמחת תורה, אך לדעת רבינו חננאל דלא גרס בהיא דרב ביבי בר אבבי **בפרשיות דכולה שתא**, אלא גריס להני **פרשיות דכלה**, היינו ד' פרשיות דאלול שלא היה לו פנאי להשלים מפני טרדת כלה, כלומר הדרשה בהלכות המועד. ולפירושו אין טעם ההשלמה בכדי שיסיים את התורה בכל שנה כדפרש"י, אלא בכדי שיהא רגיל במה שהציבור קורין, וא"כ עליו להשלים אף פרשיות דיום טוב ומוספין לטעם זה. והסיק דהיות והמנהג נתיישב לדעת אינך גאונים, **וקרוב בעיני שלא נהגו רבותינו להשלים**, אין להשלים ביו"ט כלל, עכ"ד. הרי לך להדיא דתלה נדון זה בשני הצדדים הללו.

אלא דצ"ע שלדברי ר"ח אם לא השלים קודם קריאת התורה אין כלל טעם להשלים לאחר מכאן, שכבר אין בכך תועלת לצורך ידיעת מה שהציבור קורין שהרי כבר נודע לו. ואילו משמעות דברי הגמ' נראה דחייב, שכן בגמ' מייתי לרב ביבי בר אבבי שהשלים כולהו פרשיות דכולה שתא בערב יוה"כ, ואי איתא דכבריו הא עבר זמנו.

[ב]

אופן קיומה

שומע כעונה

כתב המג"א (רפה, ח) דאם שמע פעם א' מש"ן, וקרא פעם א' יצא, אך אין לסמוך לכתחילה על השמיעה כמש"כ בס"י נט. ובשערי תשובה (ו) שהמח"ב כתב בשם הרדב"ז דאם שמע שנים מקרא ואחד תרגום מאחר, אף בלא אונס יצא, ובלבד שיכוין לשמוע מילה במילה, עכ"ד.

וכוונתו להא דנשאל הרדב"ז (ג תכה, תתסז) בדין סומא או חולה בעיניו שאינו יכול לקרות, האם הוא מחוייב ללכת אצל אחר שיקרא והוא ישמע שנים מקרא ואחד תרגום. וכן אם אינו יודע לקרות אם פטור מחיוב זה. וענה על כך הרדב"ז דברור דאמרינן ביה דשומע כקורא, ומקרא מגילה ותקיעת שופר וקריאת התורה בשבת והשומע תפילה מן החזן כל אלו יוכיחו דשומע כקורא, ולכן אם שמע מילה במילה פשיטא דיצא, אפילו שיהיה השומע חכם גדול, דלא הוי הא דאמר ר' יהושע לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור עדיף מכל הני דלעיל, דדווקא בק"ש בעינן ושננתם שישננם בפיו, אך בשאר דברים לא, עכ"ד.

אך המהר"י מברונא (קג) פליג עליה, דהנה ר' בנדיט שאל את המהר"י וייל ז"ל אם השומע מן הקורא קריאת התורה בבית הכנסת יוצא בזה פעם א' ידי מקרא, ושוב לא יצטרך לקרוא שנים מקרא וא' תרגום אלא מקרא פעם א'. והשיב דלא יצא משום דלא קיימא בביהכ"נ רק לשמיעה ולא לקריאה, עכ"ד. וכתב המהר"ב דכפי הנראה ראייה דידיה מהא דאמרינן בחזקת הבתים (ב"ב מג, א) דס"ת דלשמיעה קיימא לא מצי מסלק נפשיה, עכ"ד.

אולם נראה דאין כלל פלוגתא ביניהם אם יכול לצאת שנים מקרא מכוח שומע כעונה, אלא פליגי בגדר חיובא דקריאת התורה, ואיה"נ אילו ביקש ממאן דהו שיוציאו ידי חובה אף המהר"י ברונא מודה.

ובערוה"ש (שם, ג) אחר שהביא דפליגי בזה כתב דלענ"ד בעינן דווקא לימוד ולא שמיעה, והיינו כמש"כ לעיל דגדר חיובא דשנים מקרא ואחד תרגום הוא לקיים מצות לשמוע וללמוד, וא"כ דווקא קריאת התורה שפיר מקיים ע"י שמיעתו, ואילו לעומת זה שנים מקרא ואחד תרגום מקיים דווקא בלימוד בעצמו.

[וראה להלן שהבאנו הא דדנו האחרונים בגדר קריאת התורה, האם הוי חיוב קריאה או שמיעה, ולכאורה נחלקו בזה הרדב"ז והמהר"י ברונא].

שיטת הראב"ן

ונראה להוכיח דניתן לצאת ידי חובה ע"י שומע כעונה, דהנה בעיקר חיובא דשנים מקרא ואחד תרגום מציינו בדברי הראב"ן (הובאו דבריו בהגהות מיימוניות הנ"ל) שיטה מחודשת, ולדעתו איירי ביחיד הדר בכרך ואין לו י' שיוכל לקרות בפניהם בתורה, דצריך לכוין לשעה שהציבור קורין בביהכ"נ, ויקרא אף הוא ביחיד ב' מקרא כנגד ב' שקורים בביהכ"נ ואחד תרגום כנגד המתרגם. דאם כמו שפירשו רבותינו דבקריאת הפרשה בבוקר איירי כאשר אנו רגילים, לימא לעולם יקרא פרשה, עם הציבור למה לי. ועוד שנים מקרא ואחד תרגום למה, **הלא ישמע בבית הכנסת ויצא ידי חובתו**, ואף על פי כן מנהגנו מנהג גמור ויפה דדילמא לא יכוין דעתו בבית הכנסת לכל הפרשה ויצא בקריאתו שקרא כבר, עכ"ד. הרי לן להדיא דלדעתו שפיר מצי לצאת ידי חובתו ע"י שמיעה מהש"ץ.

ובהגהות מיימוניות תמה עליו מהא דאיתא במדרש דג' דברים צוה רבי את בניו וכו' ואחד מהם הוא שיקפידו על שנים מקרא ואחד תרגום, ומסתמא רבי בכל ענין צווה ולא דווקא כשיהיו ביחיד בלא י'. ועוד מהא דרב ביבי בר אבבי דסבר לאשלומינהו לכולהו במעלי יומי דכיפורי, ומסתמא בציבור הוי, וכ"ש לפירוש ר"ח שפירש לכל פרשה דכלה, פירוש ד' פרשיות דאלול מפני טרדת הדרשה, וא"כ היו שם רבים ואפילו הכי לא נפטר מלהשלים פרשיותו, עכ"ד.

האם אפשר לצאת ידי"ח בקריאתו עם הש"ץ ובשמיעתו

ולכאורה יש להסתפק דלהני דס"ל דניתן לצאת ידי"ח שנים מקרא בשומע כעונה, האם יכול לצאת כאשר קורא עם החזן ואף מתכוון לצאת על ידי השמיעה דבכך קיים שניים מקרא, ואף להני דס"ל דחיוב קריאת התורה הוא שמיעה ולא קריאה, מ"מ משכחת לה אם יבקש מהש"ץ שיוציאו בקריאתו.

ואין לומר דלא מצי לצאת מדין שומע כעונה כאשר באותה העת מדבר בעצמו, שהרי איתא בשו"ע (או"ח תרצ, ד) דהתופס בידו מגילה שאינה כשרה, לא יקרא עם השליח ציבור, אלא הרי זה שומע ושותק. וכתב הרמ"א וז"ל וכן לא יסייע שום אדם על פה לחזן, ולכן אותן הפסוקים שקורין הקהל צריך החזן לחזור ולקרותם מתוך מגילה כשרה, עכ"ל.

וכתב במשנ"ב דהיינו טעמא משום דשמא יתן השומע ליבו לזה הקורא ולא לש"ץ, ולפי טעם זה אם קורא רק לאדם אחד רשאי לקרות עם הקורא מתוך מגילה פסולה או מתוך חומש. הרי לן להדיא דיכול לצאת ע"י שומע כעונה אע"פ שהוא קורא בעצמו. אלא דיש מחמירין בכל גווני לפי שנותן דעתו בקריאתו ואינו משגיח למה שאומר הש"ץ כיון שהוא עסוק בקריאתה.

ויתכן דלדברי הלבוש דתקנו שנים מקרא כדי שיהיה בקי בתורה, י"ל דהיות ותקנו שיקרא פעמיים ע"כ הוא בכדי שישנה תלמודו וישננו, וא"כ יתכן דאם קורא ושומע כאחד אין זה נחשב לחזרה, [הגע בעצמך אדם שקיבל על עצמו ללמוד דף היומי ולחזור עליו שלשה פעמים, וכי נאמר שאם יקרא בלחש יחד עם המגיד שיעור יחשב הדבר שלמד וחזר על תלמודו].

חולה בשנים מקרא ואחד תרגום

עוד כתב הרדב"ז (שם) וז"ל לענין חולה רואה אני שהוא פטור לגמרי, **ולא יהא אלא מצטער שהוא פטור מן הסוכה**, עכ"ל.

ודבריו תמוהים דמהו הדמיון כלל לדינא דפטור מצטער בסוכה, הלא כבר כתבו בתוספות (סוכה כו, א) דהא דמצטער פטור מן הסוכה, היינו מקרא דתשבו כעין תדורו, דאין אדם דר במקום שמצטער. וכן הוא להדיא במאירי (סוכה כה, א) וז"ל וטעם כולם תשבו כעין תדורו, והרי אין מטריחין לאדם בהיותו בחליו לעמוד במקום שמזיק לו, עכ"ל. וא"כ פשוט דטעם זה אינו שייך כלל בשאר מצוות.

מי שאינו יודע לקרא

והנה יש לדון האם מי שאינו יודע לקרות חייב עכ"פ לשמוע שנים מקרא ואחד תרגום. וכתב הרדב"ז דקם ליה בדרבה מיניה, שהרי הוא עובר על ולמדתם אותם, שהוא חייב מן התורה ללמוד תורה ואינו לומד, ועד שהוא הולך לשמוע ילך ללמוד. ועוד מה יועיל שמיעת התורה אם הוא אינו מבין מה שהוא שומע, דדווקא במקרא מגילה התירו אף על פי שאינו מבין, מידי דהוה אחשתרנים בני הרמכים, ובעלמא לא. [ודלא כמש"כ המג"א לחלק בין תורה שבכתב דיוצא אע"פ שאינו מבין, לתורה שבע"פ דאם אינו מבין אינו נחשב מאומה].

חייב סומא בשנים מקרא ואחד תרגום ובקריאת התורה

עוד הוסיף הרדב"ז (שם) דלפום ריהטא נדון זה אי סומא חייב בשנים מקרא ואחד תרגום תליא בפלוגתא הידועה האם סומא פטור מכל המצוות האמורות בתורה או שמא חייב, דלמ"ד דפטור מכל המצוות ה"ה דפטור אף מזה, ואילו למ"ד דחייב חייב אף בזה.

אכן לבסוף כתב לחדש דאף למ"ד דסומא חייב במצוות מ"מ פטור מחיוב זה, כיון דדברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה, והלא סומא אי אפשר לו בכתב דהא אינו רואה, ואמנם אפשר ע"י שמיעה, מ"מ הא לא מצינו דבר שיהיה פטור ע"י עצמו, משום דלא שייך, ויתחייב ע"י אחרים.

וראיה לדבר מהא דמצינו דרב ששת הוי מהדר אפיה וגריס בשעה שהיו קורין בתורה, ואיכא מ"ד משום דרב ששת סגי נהור הוה, ולא היה חייב בשמיעת התורה, ומש"ה מהדר אפיה וגריס.

היכא דהחסיר שבוע

הנה נשאל המהרש"ם (א, ריג) מה דינו של מי שלא השלים פרשת שמות עם הציבור וכעת הוא אוחד בפרשה השניה, האם להקדים פרשת השבוע לפרשה הקודמת, או שמא יעשה כסדר.

והביא דברי הצמח צדק (קכו) שהאריך בענין הפטרת פינחס שקורין דברי ירמיה, דהיכא שלא נקרית בטעות האם מוטב להשלימה בפרשת מטות, או שמא לקרות הפטרת מטות - שמעו.

ולפלל לפי"ז בהלכות תדיר ושאינו תדיר בדיני תפילה, והסיק דכיון דהם סמוכין זה לזה ואין ביניהם הפסק יש להתחיל בדברי ירמיהו, ויקרא כאחת עם הפטרת שמעו, בכדי שלא יקראם שלא כסדרם.

ולפי"ז אם נזכר בשבת השניה, יתחיל בפרשה הקודמת ויקרא כסדרן, דעדיפא ממעלת תדיר, אך אם אחר כמה שבועות ישלים יקרא קודם פרשת השבוע כדין תדיר ושאינו תדיר.

אין מוקדם ומאוחר

אך העיר דהא קיימא לן דבתרי ענינים אין מוקדם ומאוחר בתורה, ואם כן מאן יימר דהכי הוא כסדרן, וכבר תמה כן בשו"ת משיבת נפש (להגרא"ל צונז ב, ב) בהא דפרשיות שבתפילין שלא כסדרן פסולות, אמאי הא אין מוקדם ומאוחר בתורה עיי"ש.

אכן נראה בזה דכיון דפסול שלא כסדרן הוא מן התורה כמש"כ במשבצות זהב (או"ח ר"י לב) אם כן נהי דאין מוקדם ומאוחר בתורה, מכל מקום מספק"ל שמא פרשיות אלו נאמרו כראוי ולכן לא יצא. אך הכא דיש לפנינו מעלת תדיר, אלא דאיכא כנגדה מעלת קריאה כסדר, אם כן כיון דאין מוקדם ומאוחר, שוב אין בידינו לדחות מספק מעלת תדיר.

ולפי"ז כתב לחדש דלמש"כ בהגהות רב בצלאל רנגשבורג (יבמות ד, א) בשם הראב"ן (לד) דבמשנה תורה איכא מוקדם ומאוחר אף בתרי עניני, אם כן בחומש דברים יהיה הדין שיקרא פרשה הקודמת אף היכא דמשלים אחר כמה שבועות, מה שאין כן בד' חומשים הקודמים.

אולם יש לתמוה על דבריו, דלכאורה כל הנדון דאין מוקדם ומאוחר בתורה, אינו האם ישנה טעות בכתיבת התורה, והמאוחר מקומו קודם וכן להיפך, אלא הנדון הוא מה אירע תחילה, האם היה כסדר הכתוב בתורה, או שמא מה שכתוב מאוחר אירע קודם, וכן לגבי הזמן שנצטווה. אך ברור ופשוט דהתורה ניתנה במדויק כפי שקבלנו אותה, וא"כ בוודאי הוי כסדרן, ואין ס"ד להקדים המאוחר דשמה הוא באמת המוקדם.

תדיר לעומת חביבה מצווה בשעתה

אמנם כתב המהרש"ם דהיכא דאיכא חובת היום ותשלומין, מבואר בט"ז (או"ח, קח) דאף בדיעבד לא יצא אם הקדים התשלומין לחובת היום, [וכתב דמה"ט חייב להקדים תפילת החובה לתפילת התשלומין] ומעלת תדיר אינה אלא דין לכתחילה, ואם כן אף גבי שנים מקרא פשיטא לן דיש להקדים חובת היום לתשלומין, דאף אי נימא דמוטב לקרות כסדרן מאשר להקדים את התדיר, מ"מ לא עדיפא ממעלת חביבה מצווה בשעתה.

[ג]

גדר חיוב קריאת התורה

חיוב קריאה או שמיעה

והנה בגדר חיובא דקריאת התורה נסתפקו רבותינו האחרונים אי הוי חובת קריאה מתוך הספר, או חובת שמיעה גרידא.

ונראה דהני דס"ל דניתן לצאת ידי חובת שנים מקרא ואחד תרגום בשמיעה, בהכרח דיסוד החיוב הוא קריאה, אלא דיוצא מהש"ץ מדין שומע כעונה, דאי נימא דאינו אלא חיוב שמיעה, א"כ אין הש"ץ מכוון להוציאו וכיצד יצא ידי חובתו.

ראיה מדברי הרדב"ז

והנה יש שהוכיחו (ציונים לתורה להגר"י ענגיל כלל ט) מהא דהרדב"ז נקט דרב ששת היה פטור מקריאת התורה, משום שהיה סומא ואינו יכול לקרוא בעצמו, הרי לן דחיוב קריאת התורה הוא בקריאה דווקא ולא בשמיעה, דאי נימא דס"ל לרדב"ז דחיוב קריאת התורה הוא בשמיעה לחוד, א"כ מה בכך דסומא א"א לו לקרוא לבד, הא גבי שמיעה הרי הוא ככל אדם, אלא ע"כ דהוא חיוב בקריאה, וכיון דלא יכול לקרוא פטור אף מלשמוע. וכן מוכח ממה שהוכיח הרדב"ז דינא דשומע כקורא, מעיקר תקנת קריאת התורה.

שלא ילכו ג' ימים בלא תורה

והנה הגר"י ענגיל הוסיף להוכיח דחיוב קריאת התורה הוא בשמיעה ולא בקריאה, מהא דמבואר בבבא קמא (פב, א) דעיקר התקנה הייתה דאחר שהלכו ג' ימים במדבר בלא תורה וכו', עמדו נביאים שביניהם ותיקנו להם שיהו קורין וכו' עיי"ש. ונראה מזה דעיקר מצוות קריאת התורה היא לקיים מצוות תלמוד תורה, וא"כ בהכרח דהמצוה היא בשמיעה גרידא, דהא לענין מצוות תלמוד תורה ודאי דעיקרה היא הידיעה וההבנה גרידא, וכמבואר בביאור הגר"א (או"ח, מז) שתמה על דברי המחבר דהמהרהר בדברי תורה אין צריך לברך, אמאי הא כתיב והגית בו וגו', והגיון הוא בלב כפי שנאמר והגיון לבי לפניך. ואמנם בעירובין כביצד מעברין הגדילו חז"ל במעלת הדיבור בתורה לתועלת הזיכרון, מ"מ לענין התקנה שלא יהו ג' ימים בלא תורה, ודאי דדי בשמיעה וידיעה דדברי תורה ששומע. וכן כתב להדיא במהר"י ברונא הנ"ל, וז"ל דלא קיימא בביהכ"נ רק לשמיעה ולא לקריאה, עכ"ל.

אנשי אלכסנדריה

עוד כתב להוכיח כן, דהנה בתוס' (סוכה נב, א) הקשו בפשר מנהג ביהכ"נ של אלכסנדריה שהיו מניפין סודרין כדי שיענו אמן, משום שהיה הקהל גדול כל כך עד שלא היה בידם לשמוע, דתיקשי מהא דאמר בריש שלשה שאכלו (ברכות מז, א) דאין עונין אמן יתומה, והא הכא לא שמעו הברכה.

וביאר תוס' דקאי אמי שהוא חייב בברכה, דבענייתו אמן בכוונתו לצאת ידי חובתו ולכן צריך שישמע ואחר כך יענה אמן ולא יענה אמן יתומה. **והא דעונין אמן בהנפת סודרין היינו בקריאת ספר תורה ולא בתפילה ולא בדבר שהשליח מוציא את הרבים ידי חובתו.**

ואי נימא דחיובא דקריאת התורה הוא בקריאה דווקא, א"כ בקריאת התורה הרי הוא מוציא את הציבור ידי חובתם אף בברכות, והדרא קושיית התוס' לדוכתה. ואכן כבר הקשה כן הראב"ה (א, קנט) וז"ל וקצת תימה הוא לפירוש רבינו נסים, (דלא שייך למימר אמן יתומה אלא בדבר שהוא מחוייב בדבר מצוה לצאת ידי חובתו בעניית אמן), דבקריאת התורה הוי נמי לכולן חיובא אלא שקורין בשבת ז' ובחול ג' ומוציאים את הרבים ידי חובתם, עכ"ל.

אולם לכאורה אכתי צ"ע, דאי נימא דהחיוב הוא בשמיעה דווקא, אם כן כיצד יצאו ידי חובתם הרי לא שמעו קריאת התורה. ובהכרח דאין כלל חיוב על היחיד אלא זהו חובת ציבור בעלמא ולכן שפיר יצאו ידי חובתם.

אונס במצוות עשה

עוד כתב הגר"י ענגל דיש להוכיח מדברי הרדב"ז דהנאנס בקיום המצווה חשיב כאינו מחוייב, דאלת"ה מדוע פטור מלשמוע מאחרים, עכ"ד. אכן אין נראה כן בלשון הרדב"ז שכתב וז"ל לא מצינו דבר שיהיה פטור ע"י עצמו משום דלא שייך ויתחייב ע"י אחרים, עכ"ל. היינו דאם אינו יכול לקיים המצווה ע"י עצמו לא חייבוהו לקיימה ע"י אחרים, אך אינו מוכרח לומר דחשיב כאינו מחוייב כלל ודו"ק.

סומא לעלות לתורה

ונחלקו רבותינו האם הסומא יכול לעלות לתורה. דהב"י (או"ח, קמא) הביא בשם האשכול (ח"ב עמ' 69) דהא דתנן בפרק הקורא את המגילה עומד, דסומא אינו קורא בתורה, היינו דאינו קורא על פה, אך לאוקמי איניש אחרינא שפותח ורואה והסומא מברך ועומד בצידו שפיר דמי, והיינו דכיון דאיכא איניש אחרינא עמו, יוצא מדין שומע כעונה. וכן הביא בשם האגודה דסומא כהן קורא בתורה, אך מסיים דאין לסמוך על דבריהם כנגד כל הני רבוותא.

אולם הט"ז (קמא, ג) הכריע כדעת האגודה והנמו"י דסומא יכול לעלות לתורה משום דשומע כעונה, ובשאלת היעב"ץ (פה) הקשה עליו, דמה יתן ומה יוסיף אם יהא דינו כעונה, הלא אינו אלא עונה בעל פה, וכתב דבשלמא באיניש דעלמא, המקבל עליה לתורה, שפיר יכול לצאת בקריאת הבעל קורא מדין שומע כעונה, שהרי הוא רואה בפנים הספר, ובצירוף מה ששומע מפי הקורא דהוי כעונה, חשיב כקורא מתוך הספר. משא"כ סומא שאינו רואה מתוך הספר, א"כ ע"י דינא דשומע כעונה אינו אלא כקורא בע"פ, ודברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בעל פה.

אך הקשה דכיון דניתן לצאת מדין שומע כעונה מבלי שרואה בפנים, א"כ מדוע על העולה לגשת לס"ת כדי לקבל עלייה, יכול הוא לישאר במקומו וישמע את הקריאה מהש"ץ.

גדר שומע כעונה

ולפום ריהטא נראה דפלוגתת הט"ז ויהעב"ץ תליא בגדר דינא דשומע כעונה, דכידוע מצינו דעות חלוקות ברבותינו הבית הלוי והחזו"א בעיקר גדרה, שלדעת הבית הלוי אמרינן דהשמיעה גופא היא אופן מאופני הדיבור. ומטעם זה העלה דבברכת כהנים שנאמר בה דין מיוחד לאומרו בקול רם לא יהני גביה שומע כעונה, שהרי אין קול רם בדיבור שע"י שמיעה. ואילו לדעת החזו"א (או"ח, כט) גדר ההלכה בדיבור

המשמיע מתאחד עם שמיעת השומע ודייננן כאילו יש לשומע את הדיבור של המשמיע, וא"כ שפיר מהני שומע כעונה אף בברכת כהנים.

ומעתה נראה דדברי היעב"ץ אתי שפיר אך להבנת הבית הלוי, דכשם שלא מקיימין דין קול רם כך לא מקיימין ההלכה דמתוך הכתב. אך להבנת החזו"א, דכל מה שעושה המשמיע הוי כאילו אף השומע עושה, דהשמיעה והקריאה מתאחדים, א"כ מדין שומע כעונה הוי כאילו השומע קורא מתוך הכתב ממש.

ואף מדברי הרדב"ז מבואר דסומא יכול לצאת בשמיעה, הגם שאינו יכול לקרוא לעצמו משום דהוי דברים שבכתב, דלא חייבוהו בכך. הרי לן א"כ דבשומע כעונה לא חיישינן להא דאינו מתוך הכתב.

אכן יש להעיר, דבדברי היעב"ץ חזינן דבר חידוש, דניתן לצרף וליחס ראיית האדם מתוך הכתב עם שמיעתו היכא דאית בה דין אמירה מדין שומע כעונה, וע"י זה להחשיבו כקורא מתוך הכתב, אע"פ דלכאורה איזו התיחסות יש בין אמירה זו לראייה דידיה מתוך הכתב, וצ"ע.